

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך מג, תשנ"ב

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

העתקת פסוקי מקרא בימי הקדמונים

במאמרו "כיצד מצטטים מן התנ"ך?" דן יוסף עופר בדרך שראוי לנהוג בה בעת העתקת קטעי מקרא בתוך מאמרים (לשונונו לעם מב [התשנ"א], עמ' 57-61). מחד גיסא ראוי לגלות נאמנות למקור ולהעתיק במדויק לפי הכתיב המקראי, ומאידך גיסא יש לדאוג לכך שהקורא לא ישתבש בקריאה לא נכונה. הוא מציע לשמור על צורת הכתיב המקורית ולפתור את בעיית ההבנה המשובשת באמצעות תוספת ניקוד מלא או ניקוד חלקי.

אף שיפים הדברים לדורנו, מעניין לדעת שקדמונינו לא שמרו בנאמנות על כתיב המקרא, ונהגו בו חופשיות יתרה. הנה לדוגמה, בכתב־יד קויפמן, אחד הקדומים והחשובים מכתב־היד של המשנה, נוהג כתיב מלא ופעמים מלא דמלא, ומנהג זה נוהג גם בציטוטים מן המקרא. במשנה בסוף מסכת ברכות מצוטט הפסוק מקריאת שמע כך: "ואהבת... בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודיך". במסכת ביכורים (ג, ד) מצוטט כך: "ארוממך ה' כי דיליתני" (תהילים ל, ב; כתיב המסורה: דליתני). אבל אין הסופר נוהג בעקיבות, שכן המשך הפסוק מצוטט שם כך: "ולא שמחת איבי לי", ככתיב המסורה. בסוף מסכת תמיד, במשנה המדברת בשיר של יום, מצוטטים כמה פסוקים, וגם שם הכתיב מלא מאוד: "ניצב בעדת...; הרנינו... עוזינו; ה' מלך גאות לבש... אף תיכון תבל בל תימוט". ושוב, חוסר עקביות – "בקרב... ישפט", הכתיב חסר.

גם בכתב־יד תימני של המשנה (כ"י ירושלים 1336⁰ heb, מהדורה מצולמת, ירושלים תש"ל) כתיב מלא ביותר, כגון **ישפט**, **עוזינו**. כתב־יד זה הוא מנוקד, כנראה בידי הסופר עצמו, ואף על פי כן לא נמנע מכתיבים מלאים בפסוקי מקרא!

לכאורה יש מקום לבעל דין לטעון: אפשר שלפני בעל הטקסט של אותו כתב־יד עמד טופס מקרא השונה בכתיבו מנוסח המסורה שבידינו, והוא מעין מגילות מדבר יהודה הנוהגות בכתיב מלא. טענה זו אינה מסתברת. יש המקדימים את כתיבת המשנה עד לימי רבי ויש המאחרים את כתיבתה

עד ימי הסבוראים. ואפילו לדעת המקדימים, טיפוס הכתיב של המסורה כבר שלט בקרב חכמי ישראל לפני חתימת המשנה (ראה: מ' כהן, "האידיאה בדבר קדושת הנוסח לאותיותיו", דעות מז [תשל"ח], עמ' 88). כותבי המשנה ומעתיקיה לדורותיהם הכירו אפוא את נוסח הכתיב של המסורה, ובכל זאת לא הקפידו עליו בציטוטיהם.

דוגמה נוספת: לפני הרמב"ם ודאי היה הטקסט של נוסח המסורה (ראה דבריו בהלכות ספר תורה ח, ד). והנה מעיד מהדיר איגרותיו, ר"י שילת, כי "הרמב"ם, שכתב בלי ניקוד, נטה לכתיב מלא גם בציטוט פסוקים" (איגרות הרמב"ם, ירושלים תשמ"ז, א, עמ' יג, הערה 22). הדברים נסמכים גם על כמה מן האיגרות שהגיעו לידינו בכתב-ידו של הרמב"ם עצמו. אמנם אפשר להסביר את התופעה בהשערות האחרת של ר"י שילת, שייתכן ש"הרמב"ם עצמו לא דק בציטוטים שכן כתבם מהזיכרון" (שם, הערה 21).

*

אפשר שהנטייה לכתיב המלא נשענת על הסימן האמור במסכת עבודה זרה (ט ע"א): "ספרא בצירא; תנא תוספאה" [=הסופר פוחת והתנא מוסיף]. פירש הערוך (ערך ספרא): "פירוש. מנהג הכותב מקרא לכתוב בחיסור, כגון: משה בלא ויו; לאמר בלא ויו. אבל התנא מנהגו לכתוב התיבה מלאה בלא חיסור". אפשר לפרש את דברי הערוך, שהכוונה למנהג התנא לכתוב את דבריו שלו, אבל אפשר שהכוונה גם למנהג התנא בצטוט פסוקים, שהוא כותב אותם בכתיב מלא כדי שהקורא לא יטעה בלימודו. והרי זה מעין הדרכתו של בעל ספר חסידים לכותב סדר תפילות: "הכותב סדר תפילות... יכתוב הכול בפירוש. ויכתוב אותיות מלאים, כי כותבים מלאים למי שאינו בקי, כגון שרוצה לכתוב 'וטהר לבנו לעבדך באמת' יכתוב: 'וטהר ליבנו לעובדך באמת'. ליבך מלא; לעובדך מלא; ושבת קודשך; אוהבי שמך וכיוצא בזה" (מהדורת מרגליות, סימן תתפ"ב).

*

ואף להבדלה בין כתיב חסר לניקוד לכתוב מנוקד אפשר להביא תקדים מעניין: ר' שבתי סופר, בהקדמה לסידורו, מתווה את דרכו בהתקנת הסידור. סידור זה נדפס בשנת 1909, והוא מראשוני הסידורים שבאה בהם

הקדמה ובה דברים מפורשים בענייני דקדוק ונוסח. אומר ר' שבת: "וכל הפסוקים המובאים בסידור התפילה בין פסוק שלם בין מקצתו, אכתוב כל תיבה ותיבה בחסר ומלא כאשר היא על פי המסורה, אבל בשאר התיבות שאינן מהפסוקים אכתוב תמיד כולם מלאים". בהמשך דבריו הוא דוחה את האמור בספר חסידים הנ"ל ומוסיף: "ואין להביא ראיה לדברי ספר חסידים ממה שאמרו בפרק קמא דע"ז דף ט' ע"ט וז"ל תנא תוספאה ספרא בצירא, ופי' הערוך... כי דברי הגמרא הם על מה שכותבים בלא ניקוד אבל בסידורים שכל תיבה מנוקדת אין צריך לכתוב התיבות [מלאים]".

פתרון החידון "הקומקום שלי" מן החוברת הקודמת (עמ' 40)

1. טַפַּח	8. לֶהֱט
2. חוּגָה	9. עֶצֶר
3. גֵּד	10. שְׁבֵת
4. נֶגֶד	11. גֶּרֶשׁ
5. אָמָה	12. מָתַג
6. יַעֲרָה	13. סָמָן
7. פֶּן	14. דְּרוֹר